

שינוי הרב שמתן שפיצער שליט"א

מדור
אמונה
ובטחון

מתוך קונטרס 'הבינוני' המלא

הבינוני

ואחיה

חיים של אמונה ובטחון

שיעורי הרב שמתן שפיצער שליט"א | פרשת מקץ תשפ"ד

להיות בשמחה באופן של מוסיף והולך

שאינו מתמלא. זה מה שמצערנו ומעציב את רוחו.

שני מיני צער

אומר ה'קדושת לוי': שים לב שכל פעם שאתה מתמודד עם איזו פרשה, יש לך את שני החלקים. יש את הרעבון עצמו ויש את הרצון להשיג אוכל. או כעין זה אם יש לו לאדם יסורי הגוף. ידו כואבת. אף כאן יש לו שני חלקים של יסורים. האחד הוא כאב היד, והחלק השני הוא הציפייה שיוטב לו - "מתי כבר יוקל לי? מתי כבר אוכל להתהלך בלי כאב?", ציפייה שבינתיים לא התקיימה. הוספנו אם כן שראוי לשים לב שמין הצער השני הוא זה שכתב בעל ספר העיקרים שזהו בעצם הנקודה הקובעת את השמחה והעצבות של האדם, הרצון שהתמלא מול הרצון שלא התמלא.

והנה כשהאדם יודע בוודאות גמורה שמדובר רק בשאלה של זמן והענין יסתדר לגמרי, הגם שעדיין לא התמלא רצונו, הוא מרגיש כאילו התמלא. הסיבה שיש לו לאדם צער כה חזק מזה שלא נתמלא רצונו, קשורה לכך שאינו בטוח שיתמלא, ולכן הרצון אצלו בבחינת תוחלת ממושכה מחלה לב. הלוואי, הלוואי, הלוואי, אך איני יודע מה יהיה. אוי וויי. אבל אם הוא רואה שזה הולך ומתסדר, לא אכפת לו להמתין הגם שעדיין לא התמלא רצונו.

רעב ללחם וצמא למים

בקדושת לוי (קדושה רביעית לחנוכה) מדבר ביסודות הבטחון ובענין השמחה שיש לו לבעל הבטחון ומפרשם בעניני חנוכה כפתור ופרח. ה'קדושת לוי' אומר כך: כשהאדם נודד במדבר ואין לו לאכול ולשתות, יש לו שני מיני צער, האחד שמרגיש רעבון וצמאון, והשני שיש לו רצון להשיג אוכל ומשקה כדי להשקיט את רעבונו וצימאונו, וככל שרצונו מתגבר ואינו מוצא אוכל ומשקה, צערו הולך וגדל. הדבר מייסרו בנוסף לצער של עצם הרעבון והצימאון. וכך הוא בכל סוג של יסורים שיש לו לאדם. יש את הצרה כשלעצמה ויש את השתוקקותו למצוא פתרון לצרתו ואינו מוצא. שני מיני צער הם.

היות שהדבר נוגע בענין השמחה והבטחון וקבלת יסורים באהבה, הבה נתבונן בו קצת. הן ראינו וחזרנו על כך כמה וכמה פעמים מספר העיקרים שעיקר השמחה שיש לו לאדם, בין ליהודי בין לגוי, בין בגשמיות בין ברוחניות, נובע מכך שהוא משתוקק הרבה לאיזה דבר ובסוף הוא משיגו ורצונו מתמלא. ולהיפך, כשהוא משתוקק הרבה ואין רצונו מתמלא, אז הוא מרגיש עצבות בלב. הנה ממה נובעת עצבותו? היא לא נובעת מהחסרון עצמו. עם החסרון עצמו הוא יכול לחיות בשלום. עצבותו נובעת מהרצון שיש לו

א ראה ספר העיקרים מאמר שני פט"ו.

הבהרה: היות שקריאת מאמר זה דורש יישוב הדעת ורוחב לב, אי לכך אין כמעט שום תועלת לקראו למקוטעין במהלך התפילה וכדו', וד"ל.

גליון זה נתרם ע"י ידידינו
ראובן זעליג בן שפרינצה אסנה חיה
חנה גיטל בת אסתר פרל
לזכותם ולהצלחתם

ויזכו לכל הברכות האמורות בתורה, לשפע ברכה והצלחה, ולרוב נחת מכל יוצ"ח
ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את הנלמד בשיעורים מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת

כך הוא בכל הדברים שהאדם מחכה להם. אף כשהבחור מחכה לשידוך, לו היה יודע בבירור ורואה בעיניו שיש שידוך הגון שממתין לו, ובגיל עשרים ושלוש תישבר הצלחת, היה מתהלך בשמחה ובטוב לבב הגם שהוא עדיין בן עשרים ויצטרך לחכות עוד שלוש שנים. אך היות שאינו יודע מה יהיה, אין הוא רואה תקווה ואין לו מרגוע להרגשת חוסר מילוי רצונו, וזהו הצער החזק שיש לו. כל זה להוסיף בביאור המין השני של הצער שהוא צער הנובע מרצון פתוח, כלומר, רצון שעדיין לא התמלא ושיש לו לאדם ספק אם יתמלא אי פעם.

קשה צער חוסר מילוי הרצון

וכעת נשאל: איזה צער יותר קשה? הצער של הרעבון עצמו או הצער של חוסר מילוי הרצון? הנה הדבר פשוט **שהצער של חוסר מילוי הרצון יותר חזק**, וסיבת הדבר, כי הצער של הרעבון עצמו מוגבל מאוד, ואם הוא מסיח דעתו ממנו, אינו מרגישו כלל, אבל **המחשבה והרצון סביב זה, אינם מוגבלים**. הוא יכול לדמיין שכך וכך יקרה ולדמינו אין גבול. ועוד סיבה לכך, כי לאדם יש חלקים חיצוניים וחלקים פנימיים, והרצון הוא החלק הפנימי ביותר, ולכן **כשהצער נובע מכך שהרצון אינו מתמלא, הוא צער קשה ועמוק בהרבה מהצער של הדבר עצמו שהוא יותר חיצוני** ושיכול היה להסתדר אתו.

ובחזרה אל יסוד ה'קדושת לוי'. היסוד הוא שיש לו לאדם שני מיני צער בכל קושי או צרה. וצריך להבין שכך הוא בכל דבר. דיברנו על רעבון וצמאון או על אבר כואב, וכך הוא גם כשקרובו של אדם נפטר מן העולם. זה בוודאי גורם לצער ואבילות, ואם זה נעשה בדרך של אסון, זה בוודאי מלווה בכאב עז. אבל הצער מורכב משני חלקים. יש את החלק שבאופן טכני נערמים קשיים מרובים, כגון שנשארו אלמנה ויתומים שזקוקים לתמיכה פיזית ונפשית, וכן יש את הכאב הנפשי שלו עצמו שאינו קשור לדמיון. הוא מרגיש כאב מחמת עצם החסרון ויש לו געגועים עזים לנפטר. ועוד יש את החלק של כל מה שמסביב, איך יתמלאו רצונותיי? מה יהיה כאן בהמשך? עד מתי זה ימשיך ככה? היש משהו בעולם שיכול לעזור לי במצבי? זהו החלק השני והוא קשה ועמוק יותר מכל הדברים האחרים.

יוסיף דעת יוסיף מכאוב

וכל זה כלול בדברי **החכם מכל אדם** (קהלת א, יח): יוסיף דעת יוסיף מכאוב. אמנם שלמה המלך מדבר על שני מיני אנשים. מי ששכלו דל, אין מאורעות העולם מצערים אותו כל-כך, כי מחשבתו שטחית ואינו חווה אותם לעומקם. לעומת כן, מי ששכלו חזק ומבין דברים יותר לעומק, לו יסורים מצערים הרבה יותר. למשל, בענין הבושה, בדרך

כלל לאדם שטחי, קל מאוד להמשיך הלאה, בדיל ויעבור. לא כן לאדם מעמיק, כי הוא מוחו חושב לא רק על המילים שנאמרו, אלא גם על כל מה שמתחבא מאחוריהן. "אם פלוני אמר לי כך, כפי הנראה אינו מחזיק ממני, וכך הוא הולך וחופר, הולך ומסתבך. יוסיף דעת יוסיף מכאוב.

אך לענייננו, צריכים אנו להוסיף שאצל האדם עצמו **במקום שיש לו יותר דעת, יותר כואב לו**, ולכן הצער של החלק הפיזי חלש בהרבה מהצער של חלק הדעת שבו, המקום שמתחברים בו הרגש והשכל, אשר זהו מדת הדעת. נמצא שיש את החלק הטכני ויש את החלק של הדעת שבו האדם מאשים את עצמו - אני אשם, פלוני אשם. שם באמת מכאיב. **מכל מה שהאדם עובר, זהו המקום המכאיב ביותר**.

הישועה באה בשני שלבים

ממשיך ה'קדושת לוי': כשהקב"ה עוזר לאדם ושולח לו את ישועתו, הוא נודד במדבר והולך למות מרעב וצמא והנה הקב"ה עוזר לו ומביאו לעיר מושב ויש לו לאכול ולשתות, הנה ישועתו באה ג"כ בשני שלבים נפרדים. כשהוא מגיע אל העיר ורואה שיש שם מה לאכול ולשתות, עוד לפני שהוא אוכל ושותה, הוא מתמלא שמחה מעצם זה שיש לו מה לאכול ולשתות. בשביל זה אינו צריך לאכול ולשתות. כלפי הרעבון והצימאון עצמם, הוא צריך לאכול ולשתות, אבל **כלפי הכאב העמוק יותר** - מה יהיה? אני הולך למות מרעב - אינו צריך לאכול ולשתות, אלא מיד שהוא רואה שיש לו מה לאכול ולשתות, הוא מתמלא שמחה.

אומר ה'קדושת לוי': זוהי הסיבה שיש שתי ברכות נפרדות. על בשורה טובה מברך האדם הטוב והמטיב, ועל המזון מברך האדם ברכת המזון. והנה ברכת המזון באה רק לאחר האכילה, כמו שנאמר ואכלת ושבעת וברכת, למה? כי צער הרעבון אינו נרגע עד שהאדם אוכל ושבע. **רק לאחר שאכל ושבע והתיישרה דעתו, אז הוא צריך לברך על כך**. אך **על הבשורה הטובה, תיכף ומיד להגעת הבשורה, הוא צריך לברך הטוב והמטיב, כי כבר הגיע אליו הפתרון, הנחמה, הישועה לחלק זה של הכאב**.

הן כך אנו רואים הרבה שהאדם מעמיד משקה כי הגיעה לו בשורה טובה. מה יש לו מזה שקיבל את הבשורה? התשובה היא **שעיקר כאבו היה חוסר הוודאות וחזיון השחורות, ועם קבלת הבשורה באה ישועתו**.

כי השביע נפש שוקקה

הנה אחד מהארבעה הצריכים להודות הם הולכי מדבריות. מפרש ה'קדושת לוי' את הפסוקים על פי הביאור הנ"ל כמין חומר. בפסוק נאמר: תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו, רעבים גם צמאים, נפשם בהם תתעטף.

בדוגמא של ה'קדושת לוי', הוא היה רעב וצמא, ועכשיו הגיע לעיר מושב ורואה לפניו סעודה ערוכה. ובכן, עד כה אמרנו שהשלבנים הם כאלה: בתחילה הוא נושע כי הוא רואה לפניו מזון, ועכשיו הוא צריך לאכול כדי לשבוע. אומר ה'קדושת לוי' שיש לשים לב לענין נוסף. כל פעם שהאדם מקבל בשורה, שיא השמחה שלו הוא ברגע קבלת הבשורה, וככל שהרגעים עוברים, השמחה הולכת ומתמעטת הגם שהמצב נשאר כמו שהיה, וסיבת הדבר, כי עם הרגעים החולפים הוא שוכח את התוחלת ממושכה שהיתה לו ונעשה לו כדבר פשוט שיש מה לאכול ולשתות. לעומת כן, לגבי החלק השני הוא להיפך. כשהוא מתחיל לאכול קצת, עדיין אינו שבע, וככל שהרגעים חולפים והוא אוכל עוד ועוד, רעבונו הולך ונעלם.

ה'קדושת לוי' מסביר שזוהי הסיבה שברכת הטוב והמטיב מברכים מיד עם הגעת הבשורה, כי אז הוא שיא השמחה, ואם ימתין קצת, כבר לא יהיה עם אותה התלהבות. פעמים הרבה אפשר לראות מי שבאה לו ישועה, שעוד לפני שהוא נהנה מן הדבר עצמו, הוא כבר מתקשר להודיע לבני ביתו ולכל מי שיש לו קשר אליו, כי אז הוא נמצא בשיא התרגשותו. ולדברי ה'קדושת לוי' הסיבה שאז נמצא האדם בשיא התרגשותו היא כי באותו רגע הוא עובר מהתוחלת ממושכה אל התקווה המושלמת, וככל שהזמן עובר, זכירת התוחלת ממושכה הולכת ונחלשת אצלו.

נהפך לאבל מחולו

בטרם נמשיך הלאה, נביא כמה דוגמאות ממצבים שונים של בני אדם. אם אנו מבינים את שני השלבים, יכולים אנו להבין שכך הוא לגבי בשורה רעה שהאדם מקבל אך באופן ההפוך. ונחוץ מאוד להבין זאת כי כל אחד עובר דברים כאלה. היתה לו לאדם תוחלת ממושכה לדבר טוב, הוא המתין בדרך משל לילד, והשתעשע במחשבתו איך יערוך את השמחה וכבר קנה והזמין... ויהי היום והתברר שאין שמחה, או לחילופין, כעבור שעתיים מהלידה, הרופא הגיע להודיע שהילד אינו ילד בריא. הוא לא היה מוכן לזה ודעתו מתבלבלת עליו.

אומר ה'קדושת לוי': יש כאן שני מיני צער שנפרדים זה מזה. יש צער מהדבר עצמו, מהמחשבה על המציאות ומהרצון לקבל עוד ידיעות בענין החולי במה שנוגע לעכשיו ובמה שנוגע לעתיד. ויש צער של הרצון שהיה לו שהתהפך. הוא היה מוכן בכל נפשו לשמחה, ופתאום התבלבל כל-כך ונשאר עם הרצון שלא התמלא.

הנה אדם זה חייב לשים לב שמדובר בשני מיני צער,

שני מכאובים היה להם, האחד שלא מצאו עיר מושב שיש בו מזון ומים, והשני שהיו רעבים גם צמאים, ונפשם בהם תתעטף גם על הרעבון והצימאון וגם על חוסר הוודאות - מה יהיה? מה יהיה עם האשה והילדים שיישארו לבד? מה יהיה עם הצוואה?

והמשורר ממשיך: ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילם, וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב, יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם, כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מילא טוב. עוד לפני שהשביעו את רעבונו, כבר הודו לה' שהדריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב. מדוע הודו? הרי עדיין היו רעבים וצמאים! התשובה היא שבעצם זה שבאו לעיר מושב, כבר באה הישועה לכאבם העמוק. ואח"כ נאמר כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מילא טוב, וכולל את שני החלקים. כי השביע נפש שוקקה עולה על חלק המחשבה, ונפש רעבה מלא טוב עולה על השביעה עצמה.

מי שאין לו פת בסלו

ומוסיף עוד ה'קדושת לוי': חז"ל אמרו אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו (ימא סז, א). מי שיש לו פת בסלו, יש לו רוגע נפלא. הנה מימרא זו טומנת בתוכה את יסוד סוגייתנו. הצער שיש לו לאדם מהרצון וההשתוקקות שיש לו לדבר מסוים שאינו מתקיים, הוא צער של מי שאין לו פת בסלו.

אם מתבוננים, זהו אחד מהקשיים של בחור מבוגר שטרם מצא את זיווגו. פעמים שאומרים: "טוב, בסדר, ה' יעזור. מה לך לדאוג? בסוף כולם מוצאים את זיווגם". אנשים אינם מבינים את צער הגדול. "תהנה מהתקופה הזאת. מה כל-כך נורא להיות בן עשרים ואחת. אדרבה, תנצל את הזמן, אח"כ יהיה לך רחיים על צווארך".

והסיבה לחוסר ההבנה הוא שאין עושים את ההפרדה בין שני החלקים. לגבי החלק הטכני, אתה צודק. יש אנשים ששוכבים בבית החולים ובחור זה ברוך ה' בריא כשור ומה יש לו להתלונן, אבל לגבי החלק של אין לו פת בסלו, יש לו בוודאי צער גדול. בשיבה כבר אינו מתאים, כי בני גילו כבר לא לומדים בשיבה, ועד שכבר מצא לעצמו איזה כולל, הוא מרגיש שם נטע זר, כי כולם שם אברכים, ואינו יודע מאין יבוא עזרו. חוסר הידיעה מתי ואיך, כשמוחו מדמיון אפשרויות רבות עד אין מספר, נקרא אין לו פת בסלו וקושי עצום הוא.

שמחה מתעצמת מול שמחה נחלשת

והנה כשהאדם נושע וישועתו באה לו בשני שלבים כמו

ושוב, **הצער העמוק יותר הוא זה שנובע מאי מילוי הרצון**. הסיבה שהבלבול עכשיו כה חזק היא ההלם. מה הפשט שכאשר קורה לו לאדם משהו, אם הוא לא היה מוכן לו נפשית, זה מוסיף לו מלח על הפצעים? הסיבה היא כי נפשו כבר הכינה את עצמה לשמחה ופתאום הכל נקטע באחת **והוא נשאר עם רצון שלא התמלא**.

אותו דבר מי שנכנס לברית האירוסין והכין את עצמו לנישואין עם כל מה שצריך, ובסוף התבטל השידוך ה"י. נהפך לאבל מחולו. יש כאן שני מיני צער. אם נמצא אותו כעבור שנתיים ועדיין הוא רווק, נראה שהצער מחוסר מילוי רצונו נחלש, כי הוא שכח את התוחלת ממושכה, וכמעט שנותר לו רק הצער של המציאות.

ובהרבה מקרים הצער של המציאות לכתחילה חלש מאוד, ועיקר הצער הוא רק מהרצון שלא התמלא. אמנם כשמדובר בילד לא בריא, הצער של המציאות בוודאי קשה מאוד, כי יש לכך המשך ולא יודעים מה ילד יום. אבל פעמים הרבה יש רק את הצער של הרצון שלא התמלא, וכעבור שנה שנתיים, כבר אין שום צער.

מה פשעי ומה חטאתי?

מסופר על הגאון **רבי יעקב קמיניצקי** זצ"ל שכתב הרבה חידושים בכתב ידו ושלחם לאמריקה להדפיסם והכל נאבד בבית הדואר. צערו ועגמת נפשו היו קשים מאוד. דיבר אל עצמו ואמר: "ענק'ל! אומרים עליך שאתה עילוי. נו, עילוי יודע לחשב. ובכן, הבה נחשב, בעוד שנה זה עדיין יכאב לך כל-כך? זה לא יכאב לך כל-כך. נו, העילוי צריך שתהיה לו היכולת להרגיש כבר עכשיו כמו בעוד שנה".

הלא **דבר הוא שהאדם צריך לשים לב עליו**. שהרי אם לאו, **יקבל חיזוק על החלק הבלתי נכון**. הוא עסוק בקבלת חיזוק על כל מיני דברים ואינו קולט שלא אלה כואבים לו. מה שכואב לו הוא התוחלת ממושכה. הנה לעיל הבאנו דוגמא במי שנתבטל שידוכו, ושם הדבר פשוט, למה? כי שם הדבר עצמו אינו צרה. ברוך ה' שהשידוך נתבטל. זה הרי לא היה השידוך הנכון. ממש נס אירע כאן. אבל מה? אי אפשר להתעלם מהצער היותר עמוק שנובע מהתוחלת ממושכה. אכן בדרך כלל יש במקרה כזה גם בושה, וזהו ג"כ צער של המציאות, אך אם נדבר בדרך משל בשידוך שהתקדם בצנעה והתבטל ברגע האחרון, שם אין אפילו צער של בושה, כי אם צער של חוסר מילוי הרצון.

צער בדברים של מה נכך

ובכן, כשהאדם קולט שמדובר בשני מיני צער, הוא יכול

ב. שאק - shock

לשים לב בהרבה מקרים שהם דברים של מה בכך. למשל, האדם התכוון לנסוע לנופש בחו"ל והיה עסוק בזה חצי שנה (אשר על זה גופא צריך לחזור בתשובה, מדוע היה כל-כך עסוק בזה), הוא דיבר וחישב וספר את הימים, וברגע האחרון התפתח איזה מקרה ונבצר ממנו לנסוע. הוא אינו מבין מדוע הוא כל-כך כעוס וזעוף. הוא חושב לעצמו: "כזה אדם אוילי אני?! ברוך ה', אני ובני ביתי בריאים ושלמים. אפשר לחשוב! למה אני מצטער כל כך?". אתה מלא צער בגלל תוחלת ממושכה מחלה לב. היה לך רצון חזק ובין רגע הוא נקטע ונשארת עם רצון שלא התמלא, ולהירגע מזה לוקח זמן. אכן הבשורה הטובה היא שככל שהרגעים יחלפו, צערך ילך וייחלש.

הנה הבאנו כאן דוגמאות הפוכות משל ה'קדושת לוי'. ה'קדושת לוי' דיבר על מי שהיה לו צער מפני שלא ידע מתי תבוא ישועתו, ופתאום הגיעה לו הבשורה שישועתו באה, כי אז הוא צריך לנצל את ההזדמנות ולהודות לה' כשהוא עדיין בשיא התלהבותו, ואנו הבאנו דוגמאות על מי שהרגיש שמחה בלבו מחמת רצון שעתיד להתממש, ופתאום נקטעה שמחתו ונשאר עם רצון בלתי ממומש.

דומה שרעיונו של ה'קדושת לוי' מרומז בדברי תורתו של הרה"ק **רבי צבי אלימלך מבלאז'וב** זיע"א **ב'צבי לצדיק'** לחמשה עשר בשבט. תוכן הדברים הוא שבמסכת ברכות (לה, א) איתא קל וחומר: "כשהוא שבע מברך, כשהוא רעב לא כל שכן". ולכאורה קשה להבין מה הקל וחומר, אדרבה, כשהוא שבע הוא מברך, כי כבר מרגיש בטובתו של הקב"ה, אך לא כשהוא רעב, שאז עדיין מרגיש בטובתו. אך התשובה שכאשר האדם מחזיק את הכף בידו להכניסה לפיו, **אז הוא מרגיש את ההנאה הגדולה ביותר** מסיפוק התוחלת ממושכה שהיתה לו, **ואם כן זהו הזמן הראוי ביותר להודות**, כי זהו הרגע המתחלף בין הרצון לאכול לתחילת האכילה.

שני מיני צער ברוחניות

והנה כעת נבאר שכך הוא גם ברוחניות. **יש לו לאדם צמאון לרוחניות**. הוא רוצה לזכות להבין תורה, ללמוד ברציפות ובריכוז המוח, הוא מחכה בכליון עינים שימצא חבר כלבבו שילמד אתו בחברותא. כבר היה לו פעם חבר כזה, ועכשיו אין לו, ומרגיש שחיי אינם חיים, כי לבד אינו יכול ללמוד. וכן כל כיו"ב. הוא רוצה להרגיש טעם בשבת, טעם ברוחניות, וכן הלאה.

אומר ה'קדושת לוי': יש כאן **שני מיני צער**. יש לך צער מזה שחסר לך רוחניות, ויש לך צער יותר עמוק מזה שאתה מקווה ומייחל ואינך יודע מה יהיה - "אולי אף פעם לא אזכה לך, ושמא הקב"ה הזניח אותי חס ושלום... מה עושים כאן? עד מתי אסבול את הצער הזה?". מדובר בשני דברים שונים

שחסרים לך. חסר לך החיות של התפילין, כי לא הנחת תפילין, וחסר לך מילוי הרצון. אתה רוצה ומשתוקק להניח תפילין, ועד כה זה לא התממש, וכשיש לו לאדם השתוקקות רוחנית שלא התממשה, יש לו צער גדול מאוד.

ולא רק בענין עשה טוב הוא כך, אלא גם בענין נסיון של סור מרע. כשהאדם נכשל בעבירה ואלף פעמים כבר רצה לעצור ולא הצליח, יש לו שתי בעיות קשות. הבעיה האחת היא העבירה עצמה. העבירה עצמה מספיקה להשליך אותו מעבר להרי החושך. ה' ירחם. ועוד יש לו צער עמוק כל-כך, כי נפשו זועקת - עד מתי? הלואי ואוכל להיחלץ מן הבור ולהיפטר מכל הפרשיות, אך איני רואה דרך. יש לו השתוקקות אדירה להיות נקי וטהור, אך אינו רואה את הדרך. שוב ושוב הוא מקבל על עצמו וכל פעם הוא נכשל מחדש. וכל פעם זה מעורר בו עצבות כה עמוקה כי אינו רואה את הדרך החוצה. זה שאינו רואה את הדרך החוצה, מורידו לטמיון יותר מהעבירה עצמה. אמנם כן, לכאורה זה בא לו ג"כ כעונש על העבירה עצמה. הוא נענש בכך שאינו יכול לחלץ את עצמו וסובל צער מזה גופא.

צערם של החשמונאים

אומר ה'קדושת לוי': אף החשמונאים היה להם את שני מיני הצער שנבעו משני החסרונות השונים. החסרון האחד, הוא חסרון הדלקת המנורה. אין שמן להדליק את המנורה, וכל יום שאין מדליקים את המנורה, חסר לכלל ישראל האור והחיות של המצוה. והחסרון השני הוא חסרון מילוי תשוקתם. צער גדול היה להם: "הקב"ה העלים עצמו מהעולם גדול כל-כך, מה יהיה? כואב לנו עצם הדבר שאנו כל-כך משתוקקים להדליק את המנורה ואיננו יכולים ואיננו יודעים מתי נוכל, אם בכלל".

לשון ה'קדושת לוי' הוא: "והיה להם שני מיני צער, אחד, השתוקקות, שהיה נפשם משתוקקת לקיים מצות הבורא ברוך הוא להדליק נרות דמנורה, ולא ידעו היאך למלאות רצונם בזה המצוה להעלות נרות דמנורה, כי לא ידעו בנס, ודבר שנפשו של אדם מתאוה שצריך לו ואינו יודע היאך ימלא רצונו וצרכו ותאותו, אזי יש לו צער מזה. ועוד היה להם צער על גוף קיום מצות העלאת דמנורה".

שמחתם של החשמונאים

ממשיך ה'קדושת לוי' בלשונו: "והנה כשראו שהשם יתברך ברוך הוא עשה להם נס בלילה ראשונה שנשאר מהפך של שמן מעט, וכמו שכתב הט"ז (ריש ס' תר"ע) כדי שלא תישאר ריק שתשרה עליו ברכה, וראו שהשם יתברך ברוך הוא חפץ בעמו בית ישראל ועשה להם נס, ואז סמכו על הנס,

והיה שמחה להם כשראו שנפתח להם שערי ברכה, וראו שיש דבר שימלא תאוותם שיכלו לקיים מצות הבורא ברוך הוא וברוך שמו בהעלאות נרות, והיה להם מזה שמחה שראו שנפתחו שערי ברכה שיש הדבר שימלא בקשתם כמו תועי מדבריות שבאו לעיר מושב. אמנם עדיין לא ראו בעין גשמי שמן על כל ח' ימים, והיו כמסופקים בדבר, והיו חסרים בגוף, כמו הרעב אף על פי שלחם לפניו, עדיין הוא רעב. אמנם אחר שהשם יתברך עשה להם נס והדליק בו שמונה ימים, ואחר שהדליק בו שמונה ימים, אז היה להם שמחה מקיום המצוה בעצמו, הרי זה דומה לרעב וצמא כו' לאחר שאכל ושתה".

מחלוקת ב"ש וב"ה בנרות חנוכה

השתא דאתינא להכי מבאר ה'קדושת לוי' ענין המחלוקת הידועה בית שמאי ובית הלל בנר חנוכה אם פוחת והולך או מוסיף והולך. כי הנה במסכת שבת (כא, ב) איתא טעמא דבית שמאי דומיא דפרי החג שמתמעטין והולכין, וטעמא דבית הלל משום מעלין בקודש ואין מורידין. אך בעומק מחלוקתם תלויה בין שני מיני הצער ושני מיני הישועות שהיו להם לחשמונאים. בית שמאי שמו את פניהם אל עבר ההשתוקקות שלא התמלאה - "מה יהיה עם קיום המצוה?", וכנגד זה, כיון שבאה ישועתם ומצאו פך שמן טהור, מיד ברגע הראשון היו בשיא השמחה, וככל שעברו הרגעים, הלכה השמחה והתמעטה, ולכן מדליקים ביום הראשון שמונה נרות, ומכאן ואילך פוחתין והולכין.

מה שאין כן בית הלל שמידתם היתה מדת הבטחון כדאיתא במסכת ברכות (א, ט) מעשה בהלל הזקן שעבר ושמע קול צווחה, ואמר: מובטחני שאין זה בביתי. ומסיים: עליו הכתוב אומר (תהלים קיב, ז) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'. מאי טעמא 'משמועה רעה לא יירא'? - נכון לבו בטוח בה'. אכן המפרשים כבר שאלו: איך שייך בטחון על העבר, ואיך יאמר מובטחני שאין זה בביתי והרי יתכן שזה בביתו. ויש שתירצו שהלל הזקן כל-כך השקיע בחינוך בני ביתו במדת הבטחון שידעו בוודאות גמורה שהגם שיקרה מה שיקרה, לעולם לא יצווחו, אלא יקבלו דין שמים בשמחה. עכ"פ אנו רואים מכאן ומעוד כמה מקומות שזו היתה מדתו של הלל שהיה מובטח בחסדי ה' שיעשה תמיד טובות וברכות.

ולכן לשיטת בית הלל לא היתה צערם של החשמונאים מההרגשה שהכל נגמר, הכל כבר יורד לטמיון, לעולם לא נוכל להדליק את המנורה, צרות צרורות. לא מזה היה צערם, אלא צערם היה מעצם הדבר שחסר להם התענוג והשמחה של הדלקת המנורה, ואם כן כשהקב"ה עשה להם נס ויכלו להדליק את המנורה, עם כל יום שעבר עליהם, התחזק תענוגם ושמחתם מקיום עוד מצוה ועוד מצוה, ולכן סברי

ג. ראה לדוגמא בספר 'ישע א-להים' על מגילת אסתר ד, ה. ובשלה"ק עשרה מאמרות מאמר חמישי בשם ספר תפילה למשה.

חיך מהקב"ה

אולם זהו רק חלק אחד משיטת בית הלל. החלק השני הוא שהאדם צריך שיהיה לו בטחון שהקב"ה יעזור לו ברוחניות. כך מבאר ה'קדושת לוי'. לא היה להם לחשמונאים שום ספק. הם ידעו בוודאות גמורה שהקב"ה יעזור להם. אתפלא, ובהגיע הזמן, הקב"ה יושיע אותי. יותר מזה, ה'קדושת לוי' מבאר שכאשר האדם מקבל כעין הארת פנים מהקב"ה, אז הוא רואה שהקב"ה לא הזניחו. פעמים הרבה עד שמגיעים אל האכסניה, הנסיעה מאוד קשה, אבל מקבלים הארת פנים.

הדבר מצוי כשהאדם מתמודד עם סור מרע ואינו מרגיש שכבר נהפך לצדיק יסוד עולם וכבר יכול לתת ברכות. ממש לא. יש לו עדיין דרך ארוכה ללכת. אבל עכשיו הקב"ה עזר לו, כגון שלא הניח לו לעבור עבירה. הוא כבר היה בדרכו לעבור עבירה, והקב"ה שלח לו איזה דבר שיעכבו ויימנע מן העבירה. הארת פנים הוא של הקב"ה. וכן יש הרבה שהאדם מדבר מרוב כאבו אל הקב"ה: גם כי אלך בגיא צלמות, והרי אין לך גיא צלמות יותר מזה שהאדם נתפס בדברים בלתי טובים, לא אירא רע. דוד המלך התכוון בזה לכל המצבים ולכל בני ישראל בכל הדורות.

בטח בה' ועשה טוב

והאדם צריך להרגיל את לבו שעיקר צערו הן בגשמיות והן ברוחניות יהיה מגוף הדבר ולא מהתוחלת ממושכה. הצער קיים. אי אפשר להתכחש לכך. כל אחד בדברים הנוגעים אליו, הצער של התוחלת ממושכה קיים. בשאר הדברים שאינם מדברים אליו, אינו מרגיש צער, ולכן הוא יכול לומר לכולם להתחזק בבטחון, אבל בדברים שמדברים אליו ורוצה להשיג בהם שינוי, יש לו צער גדול מהרצון שאינו מתממש. אך הוא צריך לעבוד על כך שלא זה יהיה מקור צערו אלא עצם הדבר הוא יהיה מקור צערו. הוא מוכרח לכך, כי זה גוזל ממנו חלקים של חיות מחייו וחבל. בלבו הוא אומר: "איני מבין מה רע בזה. הלא אני משתוקק לדבר רחוני".

אכן כשמדובר בגשמיות, קל לשכנע את האדם שאין טעם להצטער על כך כי העולם הוא עולם חולף, אך כשמדובר ברוחניות, האדם נעשה שבור מאוד שאינו מצליח. אמנם צריך להיות כאוב מזה שאין מצליחים ברוחניות, אבל הדרך להיחלץ מן הבוץ היא דווקא על-ידי שהאדם מחזק את עצמו ואינו נופל בקליפה של תוחלת ממושכה. אל תתן לעצמך ליפול בקליפה זו. חשבת על כך? הנה עכשיו התפלל אל ה' ותתמלא שמחה ותקוה שהקב"ה יעזור לך, והשמחה והאמונה ימשיכו לך נס למעלה מדרך הטבע. מה שאין כן אם תשקע בתוחלת ממושכה, כי אז תגיע לידי עצבות והעצבות רק תמשוך אותך כלפי מטה ולא תתן לך להיחלץ מן הבוץ.

שמחה עצמית ושמחה חיצונית

והנה חוץ מכל היסודות שראינו אשר נוגעים לכל אחד מאתנו, מונח כאן עוד יסוד המבאר מהי נקודת השמחה של האדם. הנה ידוע שבעולם הזה אנו צריכים לחיות את החיים כשיטת בית הלל, כי בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה. שיטת בית שמאי היא מהלך אחר בתורה שכיום אין לנו השגה בו ורק לעתיד לבוא יהיה הלכה כמותם. ובכן, מבואר כאן דבר נפלא, כדלהלן.

האדם רוצה להיות בשמחה והנה הוא שם לב ששכל שרצונותיו מתמלאים, כך הוא מתמלא שמחה יותר ויותר. והגם שאינו יכול להסביר זאת במילים, ככל שהוא מתבגר בשנים, הוא רואה זאת יותר בחוש. יש לו תשוקה לאיזה דבר, הוא משתדל בשבילו ומתפלל, וכיון שהוא משיגו, הוא מתמלא שמחה. אולם שמחה זו ביחס לשמחה הבאה מעשייה עכשווית, היא שמחה חיצונית.

מי שעוסק, בדרך משל, בגמילות חסד עם הכוונה הנכונה להיטיב לאחרים, איך הוא מרגיש אז? הלא הוא בוודאי מרגיש מלא שמחה, שמחה עצמית, כי הוא מתדבק במידתו של הקב"ה ונותן מזון לנפשו. כעין זה מי שלומד בחיות והתלהבות, מתמלא שמחה גדולה, כי הוא נותן מזון לנפשו. מה שאין כן מי שאינו נוטל חיות מחיי היום יום שלו, ורק משתוקק לדבר מה שיגיע אליו, אף על פי שהדבר באמת מגיע אליו בסוף, ברגע הראשון הוא מתמלא שמחה, אך מיד לאחר מכן השמחה מתחילה להיחלש, וזאת הן מהטעם האמור, כי התוחלת ממושכה נשכחת בעבור הזמן ועם שכחתה נחלשת השמחה, והן מהטעם שאמרו חז"ל (סנהדרין קז, א) משביעו רעב, שכיון שהאדם ממלא את תאוותו, התפעלותו נעלמת כלא היתה והרי הוא מתחיל להשתוקק שוב ולהתייגע שוב - אולי אוכל לחסוך עוד קצת כסף ובעוד כמה שבועות אוכל לנסוע שוב. וכך הוא חי כל הזמן בידיעה שהוא חפץ בשמחה והתפעלות, ועובד תמיד לעורר בלבו רצונות מרצונות שונים ולהוציאם מן הכוח אל הפועל כדי שיוכל להרגיש אותה שמחה הנובעת ממילוי הרצונות.

אכן ככל שהאדם חי עם ההווה ולומד לשבוע מהדברים עצמם ולא ממילוי הרצונות והתשוקות, יש לו שמחה אמיתית, שמחה שהולכת וגוברת מיום ליום ומרגע לרגע. תחשבו על מי ששואב חיות מתפילה פשוטה של ימות החול, אין הוא מוכן לוותר עליה, אין הוא מתגעגע לאתמול ואין הוא מחכה למחר. הוא נהנה מההווה ומשקיע בו את כל מרצו ודמו. כואב לו לאדם כזה כשהוא נאלץ לוותר על סדר יומו, למה? כי התורה והמצוות שהוא עוסק בהן בחיי היום יום, הן אלה שנותנים לו את תענוגו ואת שמחתו.

יאוש שלא מדעת

הצדיקים הלא דיברו הרבה בגנות העצבות, וכמה מיני עצבות יש, ואחד מהם הוא העצבות הנובעת מכך שאין האדם רואה דרך להיחלץ מן הבוץ, ועצבות עמוקה היא עד מאוד, כי האדם אינו רואה תקווה, עצבות המביאה לידי יאוש היא. יאוש פירושו תוחלת ממושכה בלי סוף. "הרצון אינו עתיד להתמלא, בסדר? לאחר כל-כך הרבה שנים... ככה זה, מה לעשות? אתה אומר לי להתפלל? - כבר התפללתי אלף פעמים. זהו זה. אני משלים עם זה שהדבר הזה יישאר אצלי תוחלת ממושכה". יאוש הוא, קליפה הוא, סטרא אחרא הוא, והוא זה שהורס את האדם. ומה מחזר את מחשבות היוש? - כל הפעמים שניסה ולא הצליח.

שיטת בית הלל היא שהחשמונאים לא פנו לשם. כשבאה אצלם המחשבה שאמרה: "זהו זה, לא ילך יותר. טוב, שיהיה ככה. מעתה ואילך יהיה לנו בית המקדש בלי מגורה", הם דחו אותה על הסף ואמרו: "לא נכון! הקב"ה יעזור. איננו יודעים איך, אבל הקב"ה יעשה לנו נס". כך האדם בן ימינו אומר: **"אני מאמין שמי שרוצה להתעלות ברוחניות, הקב"ה עושה לו נס, ובטוח אני שגם אני אזכה לנס הזה. אתפלל על כך ולא אתפעל מהכישלונות. שבע יפול צדיק וקם".** ה'קדושת לוי' אומר **מי שחי בבטחון מלא שהקב"ה יעזור לו, ואע"פ שאינו יודע איך וכיצד, אין הוא מתפעל משום מכשול, הרי הוא זוכה לנס.**

אין בעל הנס מכיר בניסו

ותוספת לזה יש בקדושת לוי פרשת בשלח, שזהו המושג 'אין בעל הנס מכיר בניסו' (נדה לא, א). האדם צריך להגיע למצב שאינו מתפעל מישועה שבאה בדרך ניסית, כי אם הוא מתפעל ממנה, סימן הוא שבתחילה חשב שלא תבוא ישועתו. התפעלותו של ירא שמים אמיתי אינה צריכה לבוא מזה. אמנם כן, יש לו התפעלות והתרגשות מקרבת האלוקים, אבל את זאת יש לו כשהוא מקיים מצוה. אין הוא יכול להאמין שהקב"ה כל-כך מטיב עמו שהוא נותן לו לקיים את המצוה ולהרגיש תענוג של קרבת אלוקים. לעומת כן, כשבאה לו הבשורה, אין לו התפעלות גדולה, כי ידע מראש שהבשורה בוא תבוא.

ה'קדושת לוי' שם על הפסוק 'נורא תהילות עושה פלא' מבאר שבני ישראל נותנים את עיקר הודאתם על השירות ותשבחות להקב"ה. הוא אומר שם יסוד נפלא. בני ישראל מודים כשהקב"ה עושה להם נס, לא מפני שמתפעלים מעצם הנס, אלא מפני שמתפעלים מגילוי האהבה הגדולה שהקב"ה אוהב אותם עד שעושה להם ניסים גדולים. יכולים לראות כעין זה שככל שהאדם יותר ילדותי, כך הוא מתפעל יותר מהחיצוניות של הדבר, וככל שהאדם יותר מבוגר ומעמיק, הוא יותר מתפעל מפנימיות הדבר...

עיקר השמחה בהדלקת המנורה

ה'קדושת לוי' אומר שזהו היסוד שצריך ללמוד מחנוכה אליבא דבית הלל שהלכה כמותם. האדם היה בתחתית הבור והקב"ה דלה אותו משם וזימן לו שמן להדליק את המנורה. הנה ממה נובעת עכשיו שמחתו? היא נובעת מכך שהוא מדליק את המנורה. אמנם כן, זה נעשה על-ידי נס, אבל לא על זה הוא אומר את ההלל. את ההלל הוא אומר על כך שהוא זוכה לעבוד את ה'.

הן אנו רואים שעיקר העסק בחנוכה עושים על מציאת פך השמן והדלקת המנורה ולא על נס הנצחון במלחמה, ואילו בעל הניסים מזכירים הרבה את המלחמה - מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים. אכן כן, נצחון המלחמה היה נס גדול ועצום, אבל זה הרי היה פשוט שהקב"ה יעשה ניסים לבניו לנצח את המלחמה. על מה אנו בעיקר מודים? על שזכינו להדליק את המנורה, על שאנו זוכים ללמוד ולהתפלל.

אכן כשהאדם חי באופן זה, אינו צריך לחיות כל הזמן בעליות וירידות קיצוניות... הוא קיווה וציפה, וכמעט הצליח, וברגע האחרון נכשל... הוא שם לב שזה הרגשים חיצוניים. הנח לי! איני רוצה להתפעל מדברים חיצוניים. תן להתפעל מדברים של עשייה, מתורה, מתפילה, מחסד, ממצוות. הוא דוחה הצדה את התוחלת ממושכה ואומר: עכשיו אני רוצה ללמוד כמו שצריך, להתפלל כמו שצריך, כי אלה יותר חזקים מכל המוחין דקטנות. הם מובילים ישירות למוחין דגדלות ומסירים את כל הרצונות והדמיונות.

מקור העצבות ומחלות הנפש בימינו

המומחים אומרים שהסיבה שבעולם של ימינו (הכוונה לאותם החיים בעולם של ימינו, וברוך ה' יש הרבה בני אדם שזוכים להתעלות מעל החיים של ימינו) יש כל-כך הרבה עצבות וכל-כך הרבה מחלות נפש, כי הדמיונות חזקים מאוד. בימינו הרי כולם יודעים מה שקורה אצל כל אחד, ולכן מצוי שהאדם יושב בבית ונדמה לו שפלוני מאוד מצליח, ופלוני הגיע לפסגה מסוימת בחיים, ופלוני בנה לו דירת ארמון, ומהרהר בלבו: "מדוע בדיוק אני צריך להיות כזה לא יוצלח? למה אני צריך להיות אוויל וטיפש ושלמזל עד שבכל מקום שאני שם עליו את אצבעי, מיד יורד לטמיון", וממחשבה זו וכיוצא, הוא בא לידי עצבות ושאר מרעין בישין.

והלא מדובר בשקר שאין כדוגמתו. ראשית כל, לפלוני אין כלום. אף הוא מרגיש ריקן ושרוי בעצבות. אך השקר היותר גדול הוא, שנדמה לו שעל ידי תוחלת ממושכה, יונעמו לו חיי, ולכן הוא נבלע במערבולת של רצונות ואכזבות. עזוב! קח חיות מהתקשרות בהקב"ה כאן ועכשיו. חזור בתשובה ותעמוד להתפלל, ותקבל חיות מהתפילה עצמה.

שני מיני עיון תפילה

האמת שזהו שכתוב **בתוספות** (ברכות לב, ב) שיש שני מיני עיון תפילה, אחד שנמנה על הדברים שהאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב, ואחד שנמנה על הדברים שמזכירים עוונותיו של אדם, ועל זה השני נאמר (ברכות נה, א): כל המאריך בתפילתו ומעיין בה, סוף בא לידי כאב לב, שנאמר: תוחלת ממושכה מחלה לב. וביאור הדבר, כי כשהאדם מתפלל, אם כל ציפייתו אינה אלא שיגיע לו מה שביקש, אין זה העיון תפילה הראוי. ואפילו ברוחניות, כך אמר ה'קדושת לוי'. אם אתה לוקח חיות מהתפילה כי אתה בטוח שהקב"ה ימלא לך את רצונותיך ואתה רק יושב ומצפה מתי תגיע לך שיחת הטלפון מהלוטו, זהו מחלה לב. מכאיב מאוד.

אכן הדרך הנכונה היא המין האחר של עיון תפילה, והוא **שהאדם מתדבק בתפילה ונוטל חיות מלא חפניים מעצם זה שהוא זוכה להתפלל ולהתקרב אל ה'.** עד שהוא אומר אל השי"ת: "תודה לך שהבאת לי את הצרה, כי בלא הצרה, לעולם לא הייתי משיג את התענוג שיש בתפילה. עכשיו אני יכול לדבר אתך ולהתקרב אליך מרגע לרגע". זוהי שיטת בית הלל.

התפילה כמטרה לא כאמצעי

אכן אדם כזה תפילותיו מוסיפות והולכות, לעומת הראשון שחי עם תוחלת ממושכה, שתפילותיו פוחתות והולכות. לכן תראה אותו שחי עם תוחלת ממושכה שכאשר מדברים אתו בעניין התפילה, מיד הוא אומר ברוגזה: "כבר התפללתי אלף פעמים ולא הועיל לי", והרי הוא כאומר: "לו הייתי יודע מראש שהתפילה לא תועיל לי להשיג את מבוקשי, לא הייתי מתפלל אפילו פעם אחת. הסכמתי

להתפלל רק משום שקיוויתי וייחלתי שהתפילה תשיג לי את מבוקשי, אבל עכשיו שלא קיבלתי את מבוקשי, מפני מה קמתי מוקדם לתפילה? לריק היתה כל יגיעתי. רימית אותי. למה אמרת לי להתפלל?".

צריך להכיר את המחשבות האלה, כי אנו יכולים לשמוע אותן מילד, ואנו עלולים להתבלבל מכך, בפרט כשהמדובר יהיה בדבר קשה שאירע. הוא התפלל על החולה שיתרפא ובסוף הוא מת, ועכשיו הוא שואל: "בשביל מה התפללתי?". אל תיבהל מכך שמדובר בדיני נפשות. אל תישאר עם הלשון בחוץ. אולי באמת קשה לצמצם את ההסבר להבנת הילד, אבל מהי התשובה האמיתית? - השאלה היא מדוע אתה מתפלל. אם אתה שקוע כל כולך בבקשת מילוי רצונותיך, אתה מביא על עצמך מחלה לב, וגם כשאתה מקבל איזו בשורה טובה, אתה נעשה שמח רק ברגע הראשון, ואח"כ השמחה הולכת ונחלשת. אך המהלך האמיתי הוא שהקב"ה אומר לאדם: "אם יהיו לך קשיים, תזכה לבוא לבית הכנסת, וכשתבוא לבית הכנסת ותתפלל, לא תהיה לך שום קושיא, כי תראה כמה תענוג יש לך מעצם התפילה".

זהו היסוד, וזהו שכתוב **בכל הספרים שיעקר תכלית החנוכה הוא שיחדור בהכרת האדם שהקב"ה מאיר במקומות הנמוכים** וזוכר את בני ישראל גם כשהם נמצאים בצרה וגם כשהאם שקועים בעבירות, ולכן מדליקים את הנרות למטה מעשרה. אך אין הפירוש שהאדם יבין שהקב"ה יביא לו ישועות למטה מעשרה ויספק לו רצונותיו, אלא **שיבין שהקב"ה נמצא גם שם למטה מעשרה ומשם הוא יכול ליטול ממנו חיות. מתוך מצבו הוא יכול לקיים מצוות ולהתחזק באמונה ולדבר עם הקב"ה ולעבדו עבודה תמה, ועל-ידי כן להתקרב אליו ולצאת מן המיצר אל המרחב.**

(נמסר ביום שלישי פרשת וישב כ"ב כסלו תשפ"ד)

קול הבינני

718.686.8300 ארה"ב
072.257.7726 ארץ ישראל
03.300.0223 בלגיה
0204.586.2115 בריטניה

לקבלת הקונטרס המלא
וכן לקבלת השיעורים המלאים במייל

שלחו מייל לכתובת
info@machonhavineini.com

לקבלת גיליון זה מדי שבוע
וטעימה יומית מדי יום במייל

שלחו מייל לכתובת
Teimaminahor@gmail.com

קו 'ענמו וראו'

מסר יומי קצר משיעורי
הרב **שמעון שניצער** שליט"א
02.302.4389
או ב'קול הבינני' שלוחה 1 > 0